

УДК 341.1/8

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.02.61>

ПОРУШЕННЯ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ОРГАНІЗАЦІЄЮ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ У КОНТЕКСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЮ ФЕДЕРАЦІЄЮ ПРОТИ УКРАЇНИ

Жукорська Я.М.,

кандидат юридичних наук, доцент,

в.о. завідувача кафедри

міжнародного права та міграційної політики

Західноукраїнського національного університету

<https://orcid.org/0000-0002-7797-5207>

Жукорська Я.М. Порухення міжнародно-правових зобов'язань Організацією Об'єднаних Націй у контексті здійснення збройної агресії Російською Федерацією проти України.

24 лютого 2022 року Російська Федерація розпочала пряму збройну агресію проти України. РФ є державою-членом Організації Об'єднаних Націй, а також постійним членом Ради Безпеки ООН.

У статті автор робить спробу встановити наявність порушення міжнародно-правових зобов'язань ООН як міжнародної організації, ціллю створення якої є підтримання міжнародного миру та безпеки. Автор аналізує поняття порушення міжнародно-правових зобов'язань міжнародною організацією, ґрунтуючись на коментарях до Статей про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння, схвалені Генеральною Асамблеєю ООН у 2001 році, та Статтях про відповідальність міжнародних організацій, схвалених у 2011. А потім розглядає зобов'язання ООН за Статутом щодо підтримання міжнародного миру та безпеки.

Зазначає, що РБ у ситуації з агресією РФ не виконує своїх функцій щодо визначення будь-якої загрози миру, порушення миру чи акту агресії й не робить рекомендацій та не приймає рішень, що можна кваліфікувати, як бездіяльність, адже саме на неї держави покладають відповідальність щодо підтримання міжнародного миру та безпеки.

Фактично, зобов'язання ООН перед державами-членами за Статутом можна вважати лише мінімальним стандартом щодо підтримки міжнародного миру та безпеки. Особливо якщо врахувати розвиток концепції відповідальності щодо захисту.

Якщо йти шляхом співставлення фактичної поведінки суб'єкта з поведінкою, що вимагається за Статутом, ООН здійснює бездіяльність у ситуації зі збройною агресією в Україні, не застосовуючи жодних «ефективних колективних заходів для попередження та усунення загрози миру й придушення актів агресії», як зазначається в п.1 ст.1

Статуту ООН, або по крайній мірі не вживає необхідних заходів due diligence.

Фактична бездіяльність ООН при захисті принципів міжнародного права, в першу чергу принципу незастосування сили та погрози силою, говорить про втрату її авторитетності та впливу. Збройна агресія РФ створила кризу в ООН чи точніше кризу її ефективності, що дає всі підстави поставити під сумнів потребу існування міжнародної організації, яка не може забезпечити основної мети її створення.

Ключові слова: Рада Безпеки, відповідальність, бездіяльність, міжнародна організація, загроза миру, принцип незастосування сили та погрози силою, відповідальність за захист.

Zhukorska Ya.M. Violation of international legal obligations by the United Nations in the context of armed aggression by the Russian Federation against Ukraine.

On February 24, 2022, the Russian Federation launched a direct armed aggression against Ukraine. Russia is a member of the United Nations and a permanent member of the UN Security Council.

In this article, the author attempts to establish a violation of the international legal obligations of the United Nations as an international organization whose purpose is to maintain international peace and security. The author analyses the notion of violation of international legal obligations by an international organization, based on comments on the Articles on State Responsibility for Internationally Wrongful Acts approved by the UN General Assembly in 2001 and the Articles on International Responsibility of International Organizations Approved in 2011. And then considers the UN's commitment under the Charter to maintain international peace and security.

The author notes that in the case of aggression by the Russian Federation Security Council does not perform its functions of identifying any threat to peace, breach of peace or act of aggression and does not make recommendations or decisions that can be classified as inaction, as it is the responsibil-

ity of states to maintaining international peace and security.

In fact, the UN's obligations to member states under the Charter can only be considered a minimum standard for maintaining international peace and security. Especially given the development of the concept of responsibility for protection.

If we compare the actual behaviour of the subject with the behaviour required by the Charter, the UN acts in the event of armed aggression in Ukraine, without taking any "effective collective measures for the prevention and removal of threats to the peace, and for the suppression of acts of aggression" as stated in paragraph 1 of Article 1 of the UN Charter, or at least does not take the necessary measures due diligence.

The actual inaction of the UN in defending the principles of international law, especially the principle of non-use of force and threat of force, indicates the loss of its authority and influence. Russia's armed aggression has created a crisis in the United Nations, or rather a crisis of its effectiveness, which gives every reason to question the need for an international organization that cannot ensure the main purpose of its creation.

Key words: Security Council, responsibility, inaction, international organization, threat to peace, principle of non-use of force and threat of force, responsibility for protection.

Постановка проблеми. У сучасному світі все частіше питання відповідальності за порушення міжнародно-правових зобов'язань виникає не лише щодо держав, але й щодо міжнародних організацій. Відправною точкою існування відповідальності міжнародних відносин можна вважати Консультативний висновок Міжнародного Суду ООН «Reparation for Injuries Suffered in the Service of the United Nations» 1949 року [1, с. 174–220]. У 2001 році резолюцією 56/83 Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй (далі – ГА ООН) було схвалено Статті про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння (далі – Статті 2001), у 2011 році – резолюцією ГА ООН 66/100 Статті про відповідальність міжнародних організацій (далі – Статті 2011). Тоді як Статті 2001 року мають характер кодифікованих звичаєвих норм, в силу недостатньої практики, обмеженого використання судових процедур Статті 2011 року швидше мають ознаки прогресивного розвитку міжнародного права, тобто не є такими змістовними [2]. Тому при дослідженні відповідальності міжнародних організацій варто аналізувати й Статті 2011 року, зокрема, коментарі до них, де ґрунтовно досліджувалися загальні засади міжнародної відповідальності.

Стан опрацювання проблеми. Питання відповідальності у міжнародному праві досліджували

такі вчені як І. Лукашук, В. Василенко, Е. Воробйова, М. Антонович, Т. Грабович, Д. Десієрто, Я. Клабберс, Морітц П. Моель, М. Молднер, М. Рагацці, Д. Денисова, К. Сазонова та інші. Більшість все таки акцентувала свою увагу на відповідальності держав, але і не оминали увагу відповідальність міжнародних організацій в загальному. Окремих досліджень порушення міжнародно-правових зобов'язань міжнародними організаціями ні в сучасній, ні в іноземній науці міжнародного права практично немає.

Метою статті є встановлення наявності можливого міжнародно-правового порушення зобов'язань Організацією Об'єднаних Націй, взятих нею перед державами-членами, у контексті здійснення збройної агресії Російською Федерацією проти України.

Виклад основного матеріалу. Порушення міжнародно-правового зобов'язання міжнародною організацією – це не абстрактне доктринальне поняття. Статті 2011, як і Статті 2001, встановлюють «принципи, що регулюють відповідальність держав за міжнародні правопорушення, зберігаючи суворе розмежування між цим завданням та завданням встановлення норм, що покладають на держави зобов'язання, невиконання яких може стати причиною відповідальності... при цьому... визначити норму і склад зобов'язання, що нею накладається, – це одне, а встановити, чи порушено це зобов'язання і які повинні бути наслідки такого порушення – зовсім інше» [3, с. 357–358]. За аналогією Статті 2011 встановлюють такі ж принципи для міжнародних організацій.

Згідно Статті 10 Статей 2011 року порушення міжнародною організацією міжнародно-правового зобов'язання має місце, коли діяння даної міжнародної організації не відповідає тому, що вимагає від неї зобов'язання, незалежно від його походження чи характеру. Сюди входить і порушення будь-якого міжнародно-правового зобов'язання, яке впливає з правил цієї організації. До правил належать установчі акти міжнародної організації, рішення, резолюції та інші акти, прийняті міжнародною організацією та стала практика міжнародної організації (ст.2) [4].

МС ООН використовував різні дефініції для визначення порушення міжнародно-правового зобов'язання – «невідповідність зобов'язанням» [5], діяння, що «суперечать», «не узгоджуються» з нормою [6] та «недотримання договірних зобов'язань» [7] [8, с.117].

Найкраще, на думку укладачів коментарів до Статей 2001, порушення міжнародно-правового зобов'язання розкриває формулювання «не відповідає тому, що вимагає зазначене зобов'язання». Адже воно допускає існування порушення міжнародно-правового зобов'язання навіть у тому випадку, якщо діяння лише частково суперечить

взятому на себе суб'єктом міжнародно-правовому зобов'язанню [9, с. 62].

У одних випадках від міжнародної організації вимагається чітко визначена поведінка, у інших – зобов'язання є лише мінімальним стандартом, поверх якого суб'єкт може діяти на власний розсуд. Зміст такої поведінки може бути різним – дія чи бездіяльність, або поєднання дії та бездіяльності. У будь-якому випадку лише шляхом співставлення фактичної поведінки суб'єкта з тією поведінкою, яка вимагається згідно з міжнародно-правовим зобов'язанням, можна встановити наявність чи відсутність порушення цього зобов'язання.

Як вже згадувалося вище, Стаття 10 Статей 2011 року зазначає, що «порушення міжнародно-правового зобов'язання має місце, коли діяння даної міжнародної організації не відповідає тому, що вимагає від неї дане зобов'язання, незалежно від походження». Це говорить про загальне застосування Статей, а саме, положення застосовуються «до усіх міжнародно-правових зобов'язань міжнародної організації, незалежно від їх походження – звичаєва норма, договірні чи, наприклад, принцип права» [10, с.74].

Тобто ні джерела виникнення міжнародно-правового зобов'язання, ні його походження не впливають на режим відповідальності міжнародної організації. Міжнародна судова практика зазначає, що «відповідальність виникає в держави як наслідок будь-якого порушення зобов'язання, що накладається тим чи іншим юридичним стандартом» (Справи *Dickson Car Wheel Company, Goldenberg, UNRIAA, International Fisheries Company, Armstrong Cork Company*) [11, с.119]. Так, наприклад, у справі «*Rainbow Warrior*» Суд зазначив, що «будь-яке порушення державою будь-якого міжнародного зобов'язання, незалежно від його походження, тягне за собою відповідальність та, відповідно, відшкодування шкоди» [12, с. 119]. Немає жодних підстав вважати, що міжнародна відповідальність міжнародних організацій має іншу природу походження.

Таким чином можна стверджувати, що у міжнародному праві немає різниці між відповідальністю за порушення договірної норми чи норми іншого походження. У тій ж справі «*Rainbow Warrior*» Суд зазначив, що «у міжнародному праві немає різниці між договірною відповідальністю та деліктною» - *ex contractu* чи *ex delicto* [13, с.120].

У міжнародному праві існує єдиний режим загальної міжнародної відповідальності, тобто відсутній розподіл на кримінальну, цивільну відповідальності як у національному законодавстві. І, фактично, існує єдиний загальний механізм відповідальності. У справі щодо *Oil Platforms* МС ООН зазначив, що порушення державою міжнародного зобов'язання є міжнародно-протиправним діян-

ням, незалежно від сутності або змісту порушеного зобов'язання та можливої характеристики такої невідповідної цьому зобов'язанню поведінки [14, с. 122] [15].

Коментарі до Статей 2001 зазначають, що держава може брати на себе міжнародно-правові зобов'язання за одностороннім актом. Це стосується і міжнародної організації, яка може брати на себе міжнародно-правові зобов'язання, наприклад, на підставі рішення міжнародної організації. Фактично, формулювання «незалежно від їх походження» передбачає всі можливі джерела міжнародних зобов'язань.

Відповідальність може наставати за порушення двосторонніх міжнародно-правових зобов'язань, зобов'язань, взятих щодо окремих суб'єктів міжнародного права – одного чи кількох, а також щодо міжнародного співтовариства загалом, а також за порушення «зобов'язань, що можуть виникати для міжнародної організації щодо її членів згідно з правилами міжнародної організації» (ст.10 Статей) [17, с. 89].

Зобов'язання міжнародної організації можуть по-різному співвідноситися з поведінкою держав чи міжнародних організацій, що входять до міжнародної організації. Наприклад, міжнародна організація має зобов'язання попереджати певну поведінку зі сторони її держав-членів. У такому випадку поведінка держави-члена не є порушенням зобов'язання, а от невиконання міжнародною організацією зобов'язання щодо попередження такої поведінки буде вважатися порушенням зобов'язань.

Іншим можливим варіантом співвідношення поведінки держави-члена та міжнародної організації буде ситуація, коли організація має зобов'язання досягнути певного результату, незалежно від поведінки однієї чи кількох держав-членів. Можливість такого співвідношення підтверджується справою *European Parliament v Council of the European Union* від 2 березня 1994 року, у якому зазначається, що ЄС та його держави-члени несуть спільну відповідальність за виконання кожного з прийнятих на себе зобов'язань, включаючи зобов'язання фінансової допомоги [17] [18].

Цілком зрозуміло одне - відповідальність за порушення цих зобов'язань має наставати за міжнародним правом.

Перейдемо до зобов'язань ООН перед державами-членами, що впливають зі Статуту ООН. За своєю природою вони є договірними, адже Статут є міжнародним договором.

У преамбулі Статуту ООН держави-члени зазначають, що метою створення ООН є позбавити наступні покоління від бід війни, створити умови, за яких можуть дотримуватися справедливість і повага до зобов'язань, що впливають з договорів та інших джерел міжнародного права і в цих

цілях держави мають об'єднати сили для підтримання миру і безпеки [19].

Серед основних цілей та принципів ООН є підтримка міжнародного миру і безпеки. З цією метою ООН уповноважена вживати ефективні колективні заходи для попередження та усунення загрози миру та придушення агресії чи інших порушень миру, в тому числі мирними засобами. Усі члени ООН вирішують свої міжнародні спори мирним шляхом таким чином, щоб не піддавати загрози міжнародний мир, безпеку та справедливість; утримуються від погрози силою чи її застосування як проти територіальної, так і політичної незалежності будь-якої держави (Ст.2 Статуту ООН).

Стаття 4 Статуту ООН визначає ті критерії, яким повинен відповідати член ООН – «прийом до Членів Організації відкритий для всіх інших миролюбних держав, які приймуть на себе зобов'язання, що містяться в цьому Статуті і які, на думку Організації, можуть і бажають ці зобов'язання виконувати».

Згідно ст.6 Статуту член ООН, який систематично порушує принципи, що містяться в Статуті ООН, може бути виключений з ООН Генеральною Асамблеєю за рекомендацією ООН. За історію існування ООН таких випадків не було. Окрім того, рекомендація ООН щодо виключення держави-члена має прийматися 9 голосами, п'ять з яких – голоси постійних членів ООН, а серед них, які відомо, і РФ.

Для забезпечення швидких та ефективних дій ООН її члени покладають на РБ основну відповідальність щодо підтримання міжнародного миру та безпеки. При виконанні цих зобов'язань РБ діє згідно з цілями та принципами ООН (ст.24 Статут ООН).

Згідно Глави VII статей 39-42 Статуту ООН Рада безпеки визначає існування будь-якої загрози миру, порушення миру чи акту агресії й робить рекомендації чи вирішує, які заходи необхідно вжити для підтримання чи відновлення миру та безпеки. Щоб попередити погіршення ситуації, Рада Безпеки уповноважується вимагати від зацікавлених сторін виконання тих тимчасових заходів, які вона вважатиме необхідними чи бажаними.

Фактично ж, РБ у ситуації з агресією РФ не виконує своїх функцій щодо визначення будь-якої загрози миру, порушення миру чи акту агресії й не робить рекомендацій та не приймає рішень, що можна кваліфікувати як бездіяльність, адже, як уже зазначалося вище, саме на неї держави покладають «основну відповідальність щодо підтримання міжнародного миру та безпеки».

27 лютого 2022 згідно з резолюцією РБ 2623 було скликано 11-ту надзвичайну спеціальну сесію ГА щодо України. Так як це було процедурне

питання, постійні члени РБ не могли застосувати право вето. Результатом цієї сесії стало схвалення резолюції ES-11/1 від 2 березня 2022 року, у якій висловлено жаль з приводу російського вторгнення в Україну та вимогу повного виведення російських військ і скасування рішення про визнання самопроголошених Донецької та Луганської народних республік [20]. ES-11/2 — друга резолюція Генеральної Асамблеї ООН щодо України, прийнята 24 березня 2022 року, підтвердила колишні зобов'язання та зобов'язання ООН за її Статутом і повторила вимогу Російській Федерації вийти з визнаної суверенної території України [21]. Третя резолюція була прийнята 7 квітня 2022 року. Вона призупинила членство Російської Федерації в Раді ООН з прав людини через «серйозне занепокоєння триваючою кризою з прав людини та гуманітарною кризою в Україні [...], включаючи грубі та систематичні порушення та зловживання прав людини», вчинені Російською Федерацією [22].

6 травня РБ ООН було прийнято перший та станом на сьогоднішній день єдиний документ щодо ситуації в Україні, у якому відсутні терміни «війна» чи «збройна агресія» та висловлюється «глибоке занепокоєння» щодо миру та безпеки в Україні [23].

Тут варто згадати, що на Всесвітньому саміті 2005 року глави держав та урядів підтвердили, що несуть відповідальність за захист населення від геноциду, воєнних злочинів, етнічних чисток та злочинів проти людяності [24]. Відповідальність за захист спирається на три рівнозначні компоненти: відповідальність кожної держави щодо захисту свого населення (компонент I); відповідальність міжнародного співтовариства за надання державам допомоги у захисті їхнього населення (компонент II); і відповідальність міжнародного співтовариства захисту, коли держави явно виявляються неспроможні захистити своє населення (компонент III). Рада Безпеки послалася на відповідальність за захист більш ніж у 50 резолюціях та заявах свого Голови. [25] [26] [27].

Отже, станом на сьогоднішній день Російська Федерація здійснює збройну агресію проти України, перебуваючи в статусі держави-члена ООН. Україна також є державно-членом ООН. Окрім того, РФ є постійним членом Ради Безпеки ООН, на яку покладають основну відповідальність щодо підтримання міжнародного миру та безпеки згідно зі Статутом ООН. З 24 лютого 2022 року ООН належним чином не відреагувала на пряме порушення РФ положень, закріплених у її Статуті. Особливо важливим для нас є також компонент II відповідальності за захист - відповідальність міжнародного співтовариства за надання державам допомоги у захисті їхнього населення.

Фактично, зобов'язання ООН перед державами-членами за Статутом можна вважати лише

мінімальним стандартом щодо підтримки міжнародного миру та безпеки. Особливо якщо враховувати розвиток концепції відповідальності щодо захисту. Якщо йти шляхом співставлення фактичної поведінки суб'єкта з поведінкою, що вимагається за Статутом, ООН здійснює бездіяльність у ситуації зі збройною агресією в Україні, не застосовуючи жодних «ефективних колективних заходів для попередження та усунення загрози миру й придушення актів агресії», як зазначається в п.1 ст.1 Статуту ООН, або по крайній мірі не вживає необхідних заходів due diligence.

З іншої сторони Статут прямо не закріплює за ООН зобов'язань щодо забезпечення миру та безпеки, а лише «уповноважує». Проте не можна забувати про «передбачувані» повноваження міжнародних організацій – повноваження, що прямо не передбачаються статутом, але чітко впливають з наданих організації та її органам повноважень та функцій, які необхідні для їх здійснення [28, с.189].

Висновки. ООН та її органи здійснюють бездіяльність у ситуації зі збройною агресією в Україні, не застосовуючи жодних «ефективних колективних заходів для попередження та усунення загрози миру й придушення актів агресії», як зазначається в п.1 ст.1 Статуту ООН, або по крайній мірі не вживають необхідних заходів due diligence. Збройна агресія РФ створила кризу в ООН чи точніше кризу її ефективності, що дає всі підстави поставити під сумнів потребу існування міжнародної організації, яка не може забезпечити основної мети її створення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Reparation for injuries suffered in the service of the United Nations: Advisory Opinion of 11 April 1949. I. C. J. Reports. 1949. P. 174–220.
2. Міжнародне публічне право: підручник: у 2 т. За ред. В.В. Мицика. Т.1.: Основи теорії. Харків: Право. 2019. 416 с.
3. Ежегодник Комиссии международного права. 1970 г. Т. II. A/8010/ Rev.1. С. 357-358.
4. Responsibility of International Organizations with commentaries. A/CN.4/640. URL: https://legal.un.org/docs/?path=../ilc/documentation/english/a_cn4_640.pdf&lang=EFSX (дата звернення 26.05.2022).
5. United States Diplomatic and Consular Staff in Tehran. URL: <https://www.icj-cij.org/en/case/64> (дата звернення 26.05.2022).
6. Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua. URL: <https://www.icj-cij.org/en/case/70/judgments> (дата звернення 26.05.2022).
7. Gabčíkovo-Nagymaros Project. URL: <https://www.icj-cij.org/en/case/92> (дата звернення 26.05.2022).
8. Доклад Комиссии международного права. Пятдесят третья сессия. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pdf/responsibility.pdf (дата звернення 26.05.2022).
9. Ежегодник Комиссии международного права. URL: https://legal.un.org/ilc/publications/yearbooks/russian/ilc_2001_v2_p2.pdf (дата звернення 26.05.2022).
10. Доклад Комиссии международного права о работе ее шестьдесят третьей сессии. URL: <https://legal.un.org/docs/?path=../ilc/reports/2011/english/chp5.pdf&lang=EFSRAC> (дата звернення 26.05.2022).
11. Резолюция Генеральной Ассамблеи ООН 56/83 от 12 декабря 2001 года. Ответственность государств за международно-противоправные деяния. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pdf/responsibility.pdf (дата звернення 26.05.2022).
12. Rainbow Warrior Case <https://web.archive.org/web/20091229222010/http://www.iilj.org/courses/documents/RainbowWarrior.pdf> (дата звернення 26.05.2022).
13. Резолюция Генеральной Ассамблеи ООН 56/83 от 12 декабря 2001 года. Ответственность государств за международно-противоправные деяния. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pdf/responsibility.pdf (дата звернення 26.05.2022).
14. Там само.
15. Oil Platforms. URL: <https://www.icj-cij.org/en/case/90> (дата звернення 26.05.2022).
16. Responsibility of international organizations URL: <https://legal.un.org/ilc/reports/2005/> (дата звернення 26.05.2022).
17. Judgment of the Court of 2 March 1994 European Parliament v Council of the European Union. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A61991CJ0316> (дата звернення 26.05.2022).
18. Report on the work of the sixty-first session (2009) Responsibility of international organizations. С. 48. URL: <https://legal.un.org/ilc/reports/2009/russian/chp4.pdf> (дата звернення 26.05.2022).
19. Устав Организации Объединенных Наций 1945 г. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text (дата звернення 26.05.2022).
20. ES-11/1. Aggression against Ukraine URL: https://en.wikisource.org/wiki/United_Nations_General_Assembly_resolution_ES-11/1 (дата звернення 26.05.2022).
21. ES 11/2 Humanitarian consequences of the aggression against Ukraine : resolution / adopted by the General Assembly URL: <https://digitallibrary.un.org/record/3966630?ln=en> (дата звернення 26.05.2022).

22. ES 11/3 Suspension of the rights of membership of the Russian Federation in the Human Rights Council : resolution / adopted by the General Assembly URL: <https://digitallibrary.un.org/record/3967950?ln=en> (дата звернення 26.05.2022).
23. Maintenance of peace and security of Ukraine URL: <https://media.un.org/en/asset/k1z/k1zhr-g89ul> (дата звернення 26.05.2022).
24. Резолюція ГА ООН 60/1. Итоговый документ Всемирного саммита 2005 года. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_e56#Text (дата звернення 26.05.2022).
25. A/HRC/RES/33/19. URL: <https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=A%2FHRC%2FRES%2F33%2F19&Language=E&DeviceType=Desktop&LangRequested=False> (дата звернення 26.05.2022).
26. A/70/741-S/2016/71. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N16/042/34/PDF/N1604234.pdf?OpenElement> (дата звернення 26.05.2022).
27. Симонович И. Ответственность по защите. URL: <https://www.un.org/ru/chronicle/article/21872> (дата звернення 26.05.2022).
28. Міжнародне публічне право: підручник: у 2 т. За ред. В.В. Мицика. Т.1.: Основи теорії. Харків: Право. 2019. 416 с.